Plog og ard – til nytte eller besvær?

Mål:

Å vurdere plogsamlingens betydning for å kunne avgjøre ressursbruk og dens framtid i museets samlinger
- bedre magasinplass eller avhending?

Oversiktsskjema - vedlegg til rapport med vurdering av betydning

Avdeling: Karmsund folkemuseum
Samling: Plogsamlingen

Undersøker(e): Madli Hjermann, Camilla Haug

I "opplysninger om objektet" beskrives tilleggsopplysninger som kan ha relevans for objektet og vurderingen
I "tiltak gjennomført" signeres det når man har gjennomført anbefalte tiltak med bakgrunn i vurderingsrapporten

Mus. nr	Plassering	Nummerert	Primus	Katalog	Protokoll	Fotonr	Aksesjon	Bruk	Tilstand /helhet	Opplysninger o
Kolonne1	Kolonne2	Kolonne3	Kolonne4	Kolonne5	Kolonne6	Kolonn	Kolonne8	Kolonne9	Kolonne10	Kolonne11
MHB.00108	Lillesund	x	x	x		21	1932	Skåre, Gard	Svært rustet.	Metallplog med håndtak, ytterst
MHB.00109	Kjellermag.	x	x	x			1932	Skåre, Steinsnes		Grindplog. Vridd jernskjær. Skråst 66f.
MHB.00178	Kjellermag.	x	x	x		3, 4	1932	Skåre, Kalland	God stand, men mangler kniv.	Grindplog. Rett Jerndrag. Høyre 51f.
MHB.01579	Nordmag.	x	x	x			1934	Førresfjorden Skeiseid.	Grind, ås og veltefjøl er brukket. Forsøk på reparasjoner. Kniv borte.	Plog med vridd v nummer påført Steinsnes 1946:
MHB.01733	Lillesund	x	x	x		21	1934		En del av åsen er knukket av ved skjæret.	Ard med toveis j
MHB.01770	Nordmag.	x	x	x			1935	Tysvær, Brekke	Selve åsryggen er knukket ved fremre grindstav. Forsøkt holdt sammen med tau.	Grindplog med r Jerndrag. Denne
MHB.01803			x	x			1935			Tverrskaft til plo
MHB.02123	Kjellermag.	x	x	x			1935	Sveio, Haukås	Ås knukket, reparert med planke	Grindplog med r Jernkniv. Denne
										Grindplog med b

Ark1 Ark2 Ark3

1. Bakgrunn for vurdering

- Om samlingen som vurderes og hvorfor det ble bestemt at den aktuelle samlingen skulle vurderes
- Beskriv samlingen kort

- September og oktober 2012 ble Karmsund folkemuseums samling av ploger gjennomgått av Madli Hjermann og Camilla Haug. Dette inngikk i prosjektet «Prioritering av samlingene» hvor formålet var å utvikle metoder for gradering og prioritering av samlingene, og gjøre vurderinger i tilknytning til magasinforhold og konserveringsressurser.
- Karmsund folkemuseum har en stor samling av ploger, som i dag befinner seg i utstilling, på ulike magasiner og i uthus. De eldste gjenstandene strekker seg tilbake til 1700-tallet, mens de yngste er fra 1900-tallet. Vi har valgt å la ard og hestehakke inngå som en plogtype, og har også gjennomgått enkeltdeler og utstyr som har hørt til ploger. Til sammen har vi registrert 90 gjenstander av denne typen.

2. Samle all informasjon om samlingens historie og utvikling

- Alle kilder til informasjon om samlingen og relaterte samlinger skal skrives ned her. Dette kan inkludere bøker om temaet, arkiver, muntlige kilder og internettkilder.

- De eldste **protokollene**, **kortkataloger**, og **Primus** har opplysninger om de enkelte plogene. Samlingsforvaltningsplan for Haugalandsmuseene fra 2011, samt **årsmeldinger** og **årbøker**, gir en innføring i innsamlingshistorikk for landbruksredskaper generelt og ploger spesielt.

- **Årbokartikkelen** «Gamle åkerreiskaper i Karmsund», av Svein Steinsnes (Haugesund Museum årshefte 1935-1945) omhandler åkerredskaper i Karmsundsområdet. Her går han blant annet inn på plogens historie og utbredelse i området, bruk og typologi.

- En av museets **arkiv**bokser merket «Nyere landbruksminne» inneholder kataloger over ploger fra to ulike fabrikker. Her finner vi også informasjon om landbruksinnsamlingen i 1981 i form av bilder, avtaler om deponering av gjenstander til museet, registreringskort og spørreskjema tilknyttet landbruksredskaper..

- I opplysningsarkivet finnes utfyllende informasjon om enkeltgjenstander i samlingen, særlig i form av **brev** som sier noe om hvordan en tidligere har fått tak i gjenstander. Her er også **avisartikler** om arder, skrevet av Nils Henrik Tuastad og Odmund J. Møllerop. Videre informasjon om gjenstandene i samlingen finnes i tidligere museumsbestyrer Nils Henrik Tuastads **dagbok**. Her nevnes ploger som museet har sett på og fått inn i samlingene. I noen tilfeller følger også informasjon om gjenstandens brukskontekst og tidligere eierforhold.

- **Litteratur** om ploger og landbrukshistorie

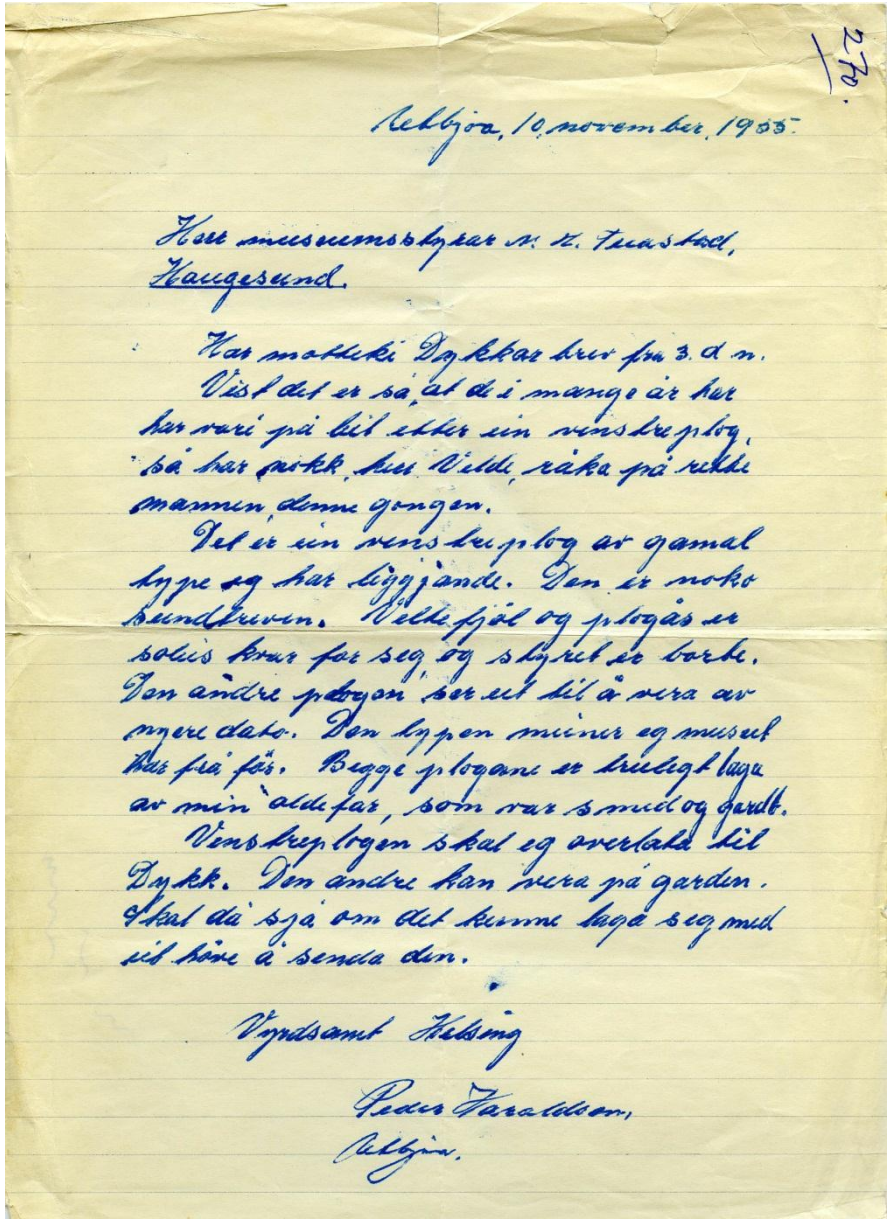

Utbjoa, 10. november 1933.

Hr museumsstyrar N. H. Tuastad,
Haugesund.

Har motteki Dykkar brev frå 3. d. n.
Vist det er så at de i mange år her har vori på leit etter ein venstreplog, så har nokk herr Velde råka på rette mannen denne gongen.
Det er ein venstreplog av gamal type eg har liggjande. Den er noko sundreven. Veltefjøl og plogås er soleis kvar for seg og styret er borte. Den andre plogen her ut til å vera av nyare dato. Den typen minner eg mest um at far fekk. Begge plogane er truleg laga av min aldefar, som var smed og gardb.
Venstreplogen skal eg overlata til Dykk. Den andre kan vera på garden. Skal då sja om det kunne laga seg med eit bore å senda dei.

Vyrdsamt Helsing

Peder Haraldson,
Utbjoa.

Hr Museumsstyrar N.H. Tuastad, Haugesund

Har motteki Dykkar brev frå 3.d.n. Vist det er så at de i mange år her har vori på leit etter ein venstreplog, så har nok herr Velde råka på rette mannen denne gongen. Det er ein venstreplog av gamal type eg har liggjande. Den er noko sundreven. Veltefjøl og plogås er soleis kvar for seg og styret er borte. (...) Venstreplogen skal eg overlata til dykk.

Vyrdsamt helsing

Peder Haraldson
Utbjoa

N. H. T.: Våre gamle kultur-minne

12.3.1955
314.

ARDEN

Frå gamal tid veit me om fire reiskap til å bryta opp åkeren med: hakka, spade, ard og plog. Det kronologiske høvet mellom dei er truleg slik dei her er rekna opp, men alle er dei svært gamle, ja, sjølv plogen som me reknar for å vera yngst, var komen i bruk her i landet i høiden tid.

Hakka, spade og plog har som me veit, fylgt med i den tekniske utviklinga fram gjennom tidene, og me finn dei i dag som moderne åkerreiskapar. Det same kan ikkje seiast om arden. No er det ikkje utruleg at det er arden som har gitt idéen til den nyare reiskapen, hyppeplogen. Dette er likevel ein reiskap som har ein heilt ny funksjon som arden ikkje hadde opphaveleg. Me kan difor seia at arden i dag er ein antikvitet over alt der dei driv moderne åkerbruk.

Arden er ein pløgjereiskap. Skilnaden mellom ard og plog er at arden har tosidig symmetrisk skjer og er utan veltefjøl, so han berre kan rota opp jorda til båe sider, medan plogen har skjeret på eine sida og på same sida ei veltefjøl, desse tilsaman skjer laus og velter plogfura frå plogen og mot dei tidlegare pløygde furene. Den vanlege plogen kan soleis ikkje pløgja fram og attende i same fura, men det kunne arden, og dei køyrde på kryss og tvers i åkeren so han skulde løysa godt opp åkermolda.

Me ser her at dei to reiskapane arbeider på heilt ulik vis. Plogen treng difor ikkje vera ei vidare utvikling av arden. Det er like rimeleg å sjå han som ei heilt ny oppfinning. Plogen har likevel ikkje høvt so godt som arden alle stader. Der det var små og steinutte åkrar og lendet var bratt, ser det ut til at dei har sett det som ei føremun å bruka ard. Difor har arden halde seg i bruk jamsides plogen her i landet i mange hundre år, og som me etter dette kunde venta, har dei halde lengst på han i dei brattlendte fjord- og fjellbygdene. Det klassiske arddistriktet her i landet i dag er Sogn, der arden enno vert nytta ikkje så radt lite, men likevel no ikkje so ofte til å bryta opp kornåkeren med, som til hyppeplog i potetåkeren. I dei indre Hardanger-bygdene sleng det og ein og annan ard enno. I dei ytre kystbygdene er det derimot no berre namnet som lever att. Dei kalla dei gamle heimegjorde treplogane for ard, og likeeins har dei ymse ting på plogen gamle namn med ard- som fyrelekk. Dette tyder på at arden gjekk or bruk her for lang tid sidan.

I den store samlinga av gamle jordbruksreiskapar i museet i Haugesund, finst det tri ardar som alle er komne frå Hardanger, dei to frå Vintertun i Odda herad og dei tridje frå Tveit i Ullensvang. Biletet her syner den eine arden frå Vintertun. Dei andre to liknar denne, og dei høyrer alle til den type som i litteraturen vert kalla k r o k a r d. Det gjer ogso Sogne-ardane. Både i Sogn og Hardanger har dei nok elles berre kalla dei ard, for dei hadde berre dette slaget og trong ikkje noko sernamn.

Dei to ardane frå Vintertun fekk Svein Steinsnes og eg ein dag i 1948 då me var med turistforeningen på skitur. I staden for å gå til fjells tok me inn til Odd Vintertun og gav oss i prat med han om gamle ting. Han fortalde oss då at både han og bror hans, Jakob, som bur i grannetunet, hadde ard. Heilt til i deira tid hadde dei brote opp åkeren om våren med ard. Far deira, Gunnar Vintertun, kjøpte den første plogen som kom til gards, og det var ein fabrikkplog frå Kverneland på Jæren som avløyste arden som pløgjereiskap på Vintertun. Båe ardane var no ute or bruk, og dei to brørne gav dei til museet.

Ein er no komne fram til utgravingsmåtar som gjer det mogeleg å finna ikkje berre dei førhistoriske åkrane, men ogso etervisa kva slags åkerreiskap dei har nytta i desse åkrane. Ved utgraving av dei store gravfeltene på Hunn i Borge i Østfold, påviste dei for to år sidan med hjelp av desse metodane at arden har vore i bruk so tidleg som i slutten av steinalderen. Tidlegare var arden kjend frå dei vidgjetne hellerita i Båhuslen, der det finst bilete av ein mann som pløgjer med ard dregen av to stutar. Det var i bronsealderen, med andre ord noko seinare. Me veit soleis no at arden i minsto må vera nærare 4000 år gamal her i landet, og det mest forvitnelege er at han har vore i bruk heile denne tida. Me må rekna med ei ubroten lina frå steinalder-arden i Borge til denne arden frå Vintertun som vart avløyst av ein moderne fabrikkplog.

3a. Studer historien til samlingen

- Beskriv samlingens historikk i museet
- Vurder hvilken rolle tidligere ansatte har hatt i utviklingen av samlingen
- Identifiser viktige hendelser i organisasjonens historie som har påvirket samlingen
  For eksempel gaver, utvidelser, nybygg (flytting til museumssentralen)

Utdrag fra plogsamlingens historikk:

(…) Mye av museumsdriften de første tiårene, fra 1925, ble styrt av redningstanken. Det ble ført en aktiv innsamlingspolitikk der medlemmer av styret reiste rundt i bygdene for å samle inn gjenstander til museet. De første plogene kom til museet på denne måten. Museumsarbeidet var da ledet av John A. Døsseland. Svein Steinsnes, som var med i styret, stod også for en del av innsamlingen av ploger på et tidlig tidspunkt. Nils Henrik Tuastads var museumsbestyrer fra 1945 til 1973. Hans dagbok viser at han og styret har vært opptatt av å samle inn landbruksredskaper. Her beskrives en rekke tilfeller hvor Tuastad og andre besøker folk for å se på ploger til museets samlinger. Det meste av gjenstandsmaterialet som tilhører det eldre eller før-maskinelle landbruket kan tilskrives tiden under Tuastad. En del er også fra tiden under Døsseland. (…)

(…)I 1980 ble en innsamlingsaksjon av nyere landbruksminner iverksatt av Rogaland fylkeskommune, noe som resulterte i samlingen med tidlig maskinelle landbruksredskaper, som nå står på Tveit jordbruksskole. Etter 1990 er ingen ploger innkommet, bortsett fra plogene på Ørpetveit (…)

(…) Plogsamlingen består av en eldre og en nyere del. Den eldre plogsamlingen befinner seg på magasin og på Lillesund, mens den nyere delen er plassert på Ørpetveit, Årabrot og Tveit jordbruksskole. Den eldre deler består av 41 ploger, mens den nyere delen består av 29 ploger (…)

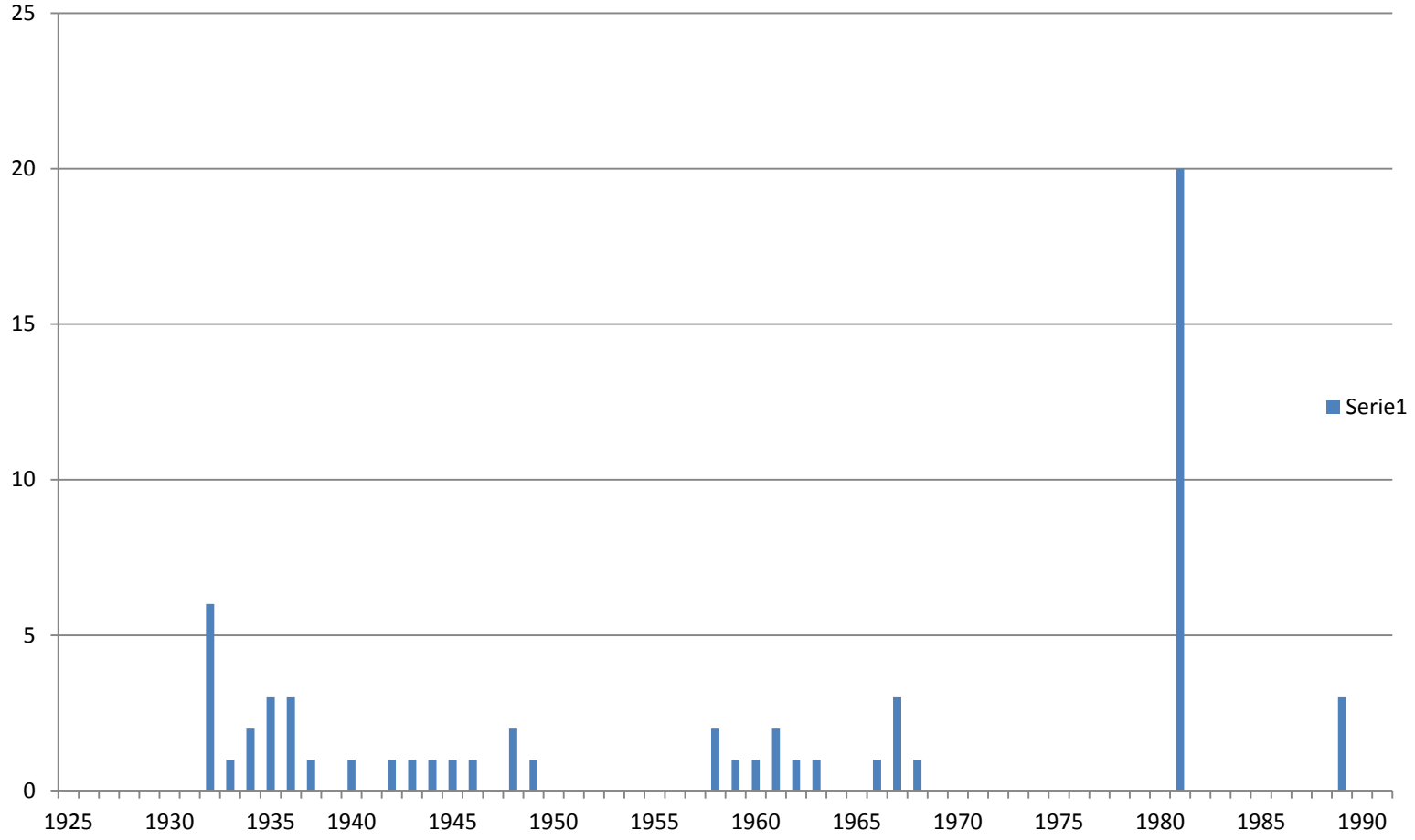
25
20
15
10
5
0
1925
1930
1935
1940
1945
1950
1955
1960
1965
1970
1975
1980
1985
1990
Serie1

Den eldre plogsamlingen -

(…) På magasin i Meieribygningen har vi 36 ploger. Disse er innkommet mellom 1932 og 1967. Dette gjenstandsmaterialet blir oppbevart i xxx-magasinet og xxx-magasinet, mens tre ploger er utstilt som en del av landbruksutstillingen. I tillegg finnes en del deler til ploger, som for eksempel skjær og kniver. Disse plogene ble tidligere oppbevart på Rådhusloftet og på Lillesund skole og overført til magasinene i Meieribygningen mellom 1980-1983. Gjenstandene som nå befinner seg på magasin, kan altså sannsynligvis tilskrives et tidligere opphold på Rådhusloftet og Lillesund. Lillesund ble tatt i bruk som magasin i 1925, mens rådhusloftet ble tatt i bruk i 1933 (…) Fem ploger oppbevares fremdeles på Lillesund. Det vurderes som sannsynlig at disse gjenstandene har blitt oppbevart her sammenhengende fra innkomst og fram til i dag. Her finnes også plogdeler (…).

Den nyere plogsamlingen

(…) På Ørpetveit ligger fire ploger, samt noe plogutstyr. Plogene på Ørpetveit er alle umerket, noe som gjør det vanskelig å si noe om deres innkomst. Vi vet imidlertid at Johan Ørpetveit som drev gården fram til 1980 hadde en ettskjærs plog, og at han mot slutten av driftstiden også hadde en trollhakke til å kjøre opp om potetene med. Dette kan stemme med to av plogene som fortsatt blir oppbevart på Ørpetveit-gården, uten at det kan sies sikkert. Museets driftsleder mener imidlertid at det meste som i dag er på Ørpetveit er hentet inn fra andre steder. (…)

(…) På Årabrot er det plassert tre ploger og èn plogkniv. Disse er uregistrerte, men utstyrt med lapper som informerer om innkomst i 1989. Lageret på Årabrot ble tatt i bruk i 1996, etter at leie av lokalene på Storesund fabrikker opphørte. Disse plogene må altså først ha blitt oppbevart på Storesund etter innkomst, siden de har innkomst året etter at dette lageret ble tatt i bruk. Siden må de ha blitt flyttet til Årabrot i 1996 (…)

(…) En orientering om innsamling av landbruksminne fra 1981 forteller at museet inngikk et samarbeid med andre museer om innsamling av nyere landbruksminne, iverksatt av Rogaland fylkeskommune. Det ble i den forbindelse inngått en avtale med Tveit Jordbruksskole om leie av 2. etasje i den gamle grisehusfløyen i uthuskomplekset. Det påpekes at museet også har noe magasinkapasitet som kan brukes som reservelager for landbruksredskapene. I 1982 står det skrevet at ¾ av redskapene allerede er i hus på Tveit. Innsamlingen hadde bakgrunn i en interesse for å finne lokale belegg for hvilke redskaper som har vært i alminnelig bruk til ulike tider og under ulike forhold. Videre ville en undersøke hvordan mekaniseringsprosessen har foregått, og hvordan redskapene har virket som ledd i driftssystemene. Opprinnelig ønsket en at lokalene på Tveit ikke bare skulle fungere som lager, men også som studiemagasin og for utstilling av landbruksredskap. I dag er 22 ploger oppbevart på Tveit som et resultat av denne innsamlingsinnsatsen. Her finnes også utstyr til ploger. Ingen av gjenstandene på Tveit er katalogisert, men flere har lapper med blant annet registreringsnummer som gjør det mulig å gjenfinne informasjon om blant annet redskapstype, brukssted og eierskap(…).

3b. Gå igjennom omfanget og temaene til samlingen

- Identifiser de viktigste temaene/objektene i samlingen
- Hvordan tjener samlingen målet/formålet til organisasjonen?
  - Samsvarer samlingen med innsamlingsplaner og strategiplaner?
- I hvor stor grad gjenspeiler samlingen viktige tema i byens/regionens historie?

Vi valgte å dele gjenstandsmaterialet inn i to overordnede kategorier etter produksjonsmåte og tidsperiode:

Jordbruksredskaper som hører til det eldre landbruk, er før-maskinelle og ikke masseprodusert. Disse er grovt sett fra tiden før 1900.

Jordbruksredskaper som hører til det nyere landbruk, som er tidlig-maskinelle eller maskinelle og masseprodusert på fabrikk. Disse er grovt sett fra tiden etter 1900.

Eksempel på inndeling i typer:

Jordbruksredskapene som hører til det eldre landbruket kan deles inn i følgende typer:

Ard er et gammelt pløyeredskap med toveis skjær, men uten veltefjøl, slik som plogen.

- Krokard er den eldste ardtypen. Den består enten av en kraftig kløftet gren eller en hovedstamme med en stor sidegren, hvor den ene delen blir brukt som ås og den andre som skjær. En gren kan settes inn i bakerste ende som styrehode (Møllerop OA: 786B). I samlingen har vi 7 krokarder. Dette gjelder: MHB.02714, MHB.03490, MHB.03491, MHB.05045, MHB.05059, MHB.05164 og MHB.05417.

Hyppeplog er en spesiell type plog som ble tatt i bruk i 1870-årene. Den ble brukt til å pløye opp potetene med, eller velte jord over dem, også kalt hypping. Det ble vanligvis ikke brukt hest på disse plogene, men derimot to mann, hvor en drar og en styrer (Steinsnes 1946: 105). I samlingen har vi 10 hyppeploger av ulike type.

- Treplog med to rette veltefjøler, slik at den kan velte til begge sider. Veltefjølene kan ha jernbeslag. Skjæret er av jern, og plogen har to styrer som vender bakover (Steinsnes 1946: 105). I samlingen har vi 6 hyppeploger av denne typen. Dette gjelder: MHB.02581, MHB.02784, MHB.02812, MHB.05345, MHB.05611 og MHB.06116.
- Plog som består av én styrestang og en dragstang som står vinkelrett på hverandre, med toveis skjær i jern plassert vinkelrett på dragstanga, og som er såpass stort at det også fungerer som velt. I samlingen har vi 4 hyppeploger av denne typen. Dette gjelder: MHB.02574, MHB.02711, MHB.05127 og 1 uregistert.

Grindplog er en plogtype utstyrt med grind, bestående av håndtak og de to oppstanderne det står på. I samlingen har vi 15 grindploger av ulike type.

- Grindplog med rett veltefjøl i tre, eventuelt med jernbeslag. I samlingen har vi 5 grindploger av denne typen. Dette gjelder: MHB.00178, MHB.01770, MHB.02123, MHB.02402 og MHB.03690.
- Grindplog med vridd veltefjøl i tre. I samlingen har vi 4 grindploger av denne typen. Dette gjelder: MHB.01579, MHB.02712, MHB.03022 og MHB.03321.
- Grindplog med vridd veltefjøl i jern. I samlingen har vi 6 grindploger av denne typen. Dette gjelder: MHB.00109, MHB.02290, MHB.02428, MHB.02715, MHB.06114 og 1 ukatalogisert, med registeringsnummer 113/-.

Jordbruksredskapene som tilhører det nyere landbruket kan deles inn i følgende typer:

Hyppeploger. I samlingen har vi 13 hyppeploger av ulike type.

- Hestehakke med blant annet hyppefunksjon. Disse er fabrikkprodusert, og avløste de eldre hyppeplogene på begynnelsen av 1900-tallet. Hestehakkene ble ikke bare brukt til hypping, men også når en satte poteter (Steinsnes 1946: 105f). I samlingen har vi 9 hestehakker. Dette gjelder: MHB.06204, 8 ukatalogiserte, hvorav 4 med følgende registreringsnummer 15/1, 27/12, 133/47 og 145/1(usikker).
- Andre redskaper med blant annet hyppefunksjon. I samlingen har vi 5 redskaper av denne typen. Alle er ukatalogisert, men 2 har følgende registreringsnummer: 27/2 og 27/15.

Fabrikkprodusert treplog. I samlingen har vi 9 fabrikkproduserte treploger av ulik type.

- Kverneland. I samlingen har vi 3 ploger av denne typen. Alle er ukatalogisert, men to med følgende registreringsnummer: 27/9 og 170/8.
- Underhaug. I samlingen har vi 1 plog av denne typen. Den er ukatalogisert, men med følgende registreringsnummer: 145/1.
- Andre. I samlingen har vi 5 ploger av denne typen. Dette gjelder MHB.05505 og 4 ukatalogiserte ploger, hvor en har følgende registreringsnummer: 28/3.

Fabrikkprodusert jernplog. I samlingen har vi 11 fabrikkproduserte jernploger av ulik type.

- Kyllingstad. I samlingen har vi 3 ploger av denne typen. Alle er ukatalogisert, men 1 med følgende registreringsnummer: 27/5.
- Kverneland. I samlingen har vi 4 ploger av denne typen. Alle er ukatalogisert, men 3 med følgende registreringsnummer: 133/3, 133/4 og 133/5.
- Andre. I samlingen har vi 4 ploger av denne typen. Dette gjelder: MHB.00108, MHB.05375, MHB.05804 og 1 ukatalogisert.

Såplog. I samlingen har vi 2 ploger av denne typen. Begge er ukatalogisert, men 1 med registreringsnummer 123/7(usikker).

Plogsamlingen sett i forhold til museets formål

- Siden museets oppstart i Haugesund har innsamling fra landbruket vært et av museets formål, og man fikk tidlig en samling tilknyttet landbruk. Dette fokuset på landbruk er noe som har fulgt museet fram til i dag, og gjenspeiles fortsatt i inndelinger og utstillinger. Karmsund folkemuseum har fire faste utstillinger. En av de nyeste er «Fra jord til bord», en utstilling som ble åpnet i 2006. Den handler om landbruket på Haugalandet fra 1650-1900. Landbruk er et av hovedelementene i samlingen til museet (Paulsen Vie (red) 2011: 16). Det er blitt en nedfelt praksis og et interessefelt for museet å samle på landbruksredskaper, uten at dette er gjort eksplisitt i innsamlings- og strategiplaner på et senere tidspunkt.

Plogsamlingen sett i forhold til regionens historie

- Samlingsforvaltningsplan for Haugalandmuseene gir uttrykk for at samlingene blant annet skal reflektere viktige ressurser og næringsveier i regionen. (Paulsen Vie (red) 2011: 21). Haugalandmuseene er regionmuseum for hele Nord-Rogaland. For området som ligger inn under Karmsund folkemuseums samlinger gjenspeiler plogsamlingen en viktig del av regionens historie. Landbruk har vært en hovednæring i alle deler av området, da ofte i kombinasjon med fiske.

4. Rådfør deg med givere, eiere og andre med kunnskap om samlingen og historien

- Rådfør deg med folk med kunnskaper om samlingen
  - For hvem er samlingen viktig?
  - Hvordan er samfunnets relasjon til museet og tilknytningen til samlingen?
  - Har folk sterke følelser for elementer av samlingen?
- Gjør egne vurderinger hvis du ikke oppnår kontakt med personer eller grupper utenfor museet.

5. Utforsk samlingens kontekst

- Sett samlingen inn i en historisk kontekst i forhold til produksjon, sted og bruk
- Forstå samlingen i forhold til den perioden den ble produsert i, og historisk kontekst (f.eks sted og bruk).
- Hva forteller samlingen om byens/regionens historie?
- Hvordan har historiske epoker formet samlingen?
- Har samlingens plassering en spesiell betydning, spesielt hvis den står i et historisk miljø?

Historisk kontekst

(…) Museets plogsamling er omfangsrik og variert, og omfatter både arder, ulike plogtyper tilknyttet det eldre landbruket, samt nyere plogtyper tilknyttet mekaniseringsprosessen på 1900-tallet.

(…) **Arden** er et eldre redskap enn plogen (Steinsnes 1946: 72). I Norden har vi spor etter pløying med ard fra yngre steinalder på Jylland, og arden var altså i bruk for 4000 år siden (Møllerop OA: 786B). I Norge kan vi være sikre på at arden i hvert fall var i bruk i bronsealderen (Dybdahl 1983: 7). Arden er et pløyeredskap med toveis skjær, men uten veltefjøl, noe som er hovedkriteriet for å skille mellom ard og plog. I bruk lager arden en fure i jorda, men uten å vende den. Av den grunn må en pløye åkeren på kryss og tvers flere ganger. Datering av plogskjær fra Rogaland viser at ard også har vært i bruk ved overgangen til middelalderen, og i enkelte fjellbygder har den vært i bruk helt opp mot våre dager parallelt med plogen (Møllerop OA: 786B). Plogen kom til noe senere, og var i vikingtiden et nytt redskap. Den var nok likevel lite utbredt på Vestlandet på et så tidlig tidspunkt. I Gulatingsloven er det kun ard som blir omtalt i forbindelse med pløying (Øye 2006: 102). I løpet av jernalderen ble redskapene for pløying forbedret ved at ard og plog ble beslått med en hylse av jern, mens plogen også fikk ristel eller kniv av jern (Dybdahl 1983: 7). Vi ser altså at det dreier seg om redskaper med en svært lang historie. Deler av plogsamlingen har på den måten muligheten til å belyse forhold som går langt tilbake i tid, særlig da redskaper gjerne ikke endrer seg betraktelig over lengre tidsperioder (…)

(…) Vest-Norge skiller seg fra resten av landet ved å ha en enklere jordbruksteknologi. Her var hovedredskapene **ard**, **hakke** og **spade**. Spadebruket krevde mer arbeidskraft, men var til gjengjeld produktivt på grunn av at jorden fikk en grundig bearbeiding (Øye 2006: 102). Bruken av spade, ard og plog henger til en viss grad sammen med topografi og naturgitte forhold de enkelte stedene. Arden var et godt redskap i lett og steinete jord, og kunne ta seg fram på teiger med uregelmessig form og i bratt terreng, slik det ofte er på Vestlandet. Dette kan derimot gi dårligere vilkår for bruk av plog (Valen-Sendstad 1964: 46f; Gjerdåker 2002: 31) (…)

(…) **Plogen** har ikke blitt tatt i bruk samtidig de ulike stedene i regionen. (…) Ploger ble tatt i bruk på Karmøy allerede på 1700-tallet, selv om plogen var sjelden i mange bygder på Vestlandet fram til 1800-tallet. De tidlige plogene ble laget på gården. I andre halvdel av 1800-tallet fikk plogen en mer allmenn utbredelse, og i mange tilfeller lagde håndverkere ploger eller deler som ble satt på de hjemmeproduserte plogene. Først mot slutten av århundret ble plogen et vanlig redskap i jordbruket på Haugalandet (Steinsnes 1946) (…) **Grindplogen** var nesten enerådende i hele Norge på 1700-tallet. Teknologiske forbedringer gjorde den stadig mer effektiv. Den ble gradvis utstyrt med mer jern, og veltefjøla fikk etter hvert en vridd form. I starten var det bare kniven og plogskjæret som var av jern (…) På slutten av 1800-tallet hadde de såkalte «engelskplogene» sin glanstid. Disse var lokalproduserte, med ås og styrearmer av tre, mens resten var av jern og stål. Rundt 1900 var det allerede flere titalls ulike fabrikkploger på markedet. Mange modeller ble importert fra USA, men også norske fabrikker gjorde seg gjeldende. I bakker var det behov for ploger som kunne pløye begge veier. Det ble eksperimentert med å finne fram til slike typer på 1800-tallet, kalt vekselplog, som ble utviklet i ulike varianter (Dybdahl 1983: 35ff).

Hva forteller samlingen om landbrukshistorien?

(…) Plogsamlingen kan belyse landbruk ved kysten, noe som skiller seg fra landbruket inne i fjordbygdene. Ved kysten har fisket spilt en sentral rolle, og i perioder, og for deler av befolkningen, vært viktigere enn jordbruk. I perioden 1600 til 1900 var samfunnet på Haugalandet preget av kombinasjonsdrift, hvor en hadde behov for flere ben å stå på. Jordbruk var hovednæringen, men også andre binæringer som fiske, sjøfart, trelasthandel og håndverk var av betydning (…)

(…) Karmsund folkemuseums plogsamling har ploger som belyser **grindplogens teknologiske utvikling**. Den rommer også eksemplarer av den såkalte reformplogen, samt «engelskploger». Norskproduserte ploger utgjør en del av samlingen, men også ploger med påskriften «USA» som indikerer at de er amerikansk import, uten at dette kan bestemmes nærmere. I tillegg har vi en vekselplog som forteller om arbeidet med å skape mer effektive ploger knyttet til en spesifikk bruk (…)

(…) Moderniseringen av landbruket kom sent på Haugalandet, kanskje særlig fordi kombinasjonsdrift gjorde at folk ikke prioriterte å skaffe seg nye redskap. Det var også små bruk og små åkrer som ikke ga grobunn for moderne landbruksredskap. Det var først da silda ble borte på slutten av 1800-tallet, at teknologien ble viktigere og landbruket ble modernisert (…) Det vokste fram en redskapsindustri som laget effektive redskaper for landbruket. I 1879 startet Kvernelands plogfabrikk på Jæren, i 1883 startet Kyllingstad plogfabrikk på Klepp, og i 1906 startet F. A. Underhaug produksjon av hestehakker og ploger på Nærbø (Weseth 2007: 5). I Karmsund folkemuseums nyere plogsamling er **ploger fra disse fabrikkene godt representert**. Den nyere delen av plogsamlingen kan slik sett fortelle om den **tidlige mekaniseringen** og moderniseringen av landbruket i regionen.

6. Sammenlign samlingen med lignende samlinger

- Se etter samlinger av lignende størrelse, type og tema. Hvordan er samlingen ulik/lik sammenlignbare samlinger?
- (Vurder samlingen i nasjonal, regional og lokal sammenheng)

7. Identifiser relaterte steder og objekter

- Er samlingen relatert til et bestemt sted eller miljø?
- Finnes det utfyllende samlinger eid av andre organisasjoner?

8. Vurder samlingens betydning og verdi

- Primærkriterier
- Komparative kriterier

Primærkriterier

Historisk verdi

- Plogsamlingen reflekterer en viktig del av landbrukshistorien i regionen, da flertallet av befolkningen var tilknyttet landbruket før 1900. Gjenstandene strekker seg over et lengre tidsrom, og rommer både det eldre landbruket før 1900 og det nyere landbruket etter 1900. Samlingen viser utviklingen og teknologiske forbedringer av ploger over et langt tidsrom. Den økende mengden jern på treplogene, samt overgangen til fabrikkproduserte ploger og mekanisering av landbruket, er godt representert i samlingen. Den teknologiske utviklingen representerer en overgang fra lokal produksjon til mer sentralisert masseproduksjon.

Kunstnerisk/estetisk verdi

- Plogene er ikke dekorert i vesentlig grad. Vi må kunne anta at den estetiske verdien har vært underordnet det funksjonelle aspektet, selv om det i samlingen er eksempler på ploger med dekorative elementer i form av enkle påmalte mønster og innskjæringer.

Forsknings-/kunnskapsverdi

- Plogsamlingen kan bli viktig for framtidig forskning ut i fra dens historiske verdi. Samlingen ble tidlig studert av ansatte, og tidligere ansattes informasjonsinnsamling og studier utgjør en god kilde til videre forskning på området.

Bruks-/formidlingsverdi

- Plogene i samlingen har varierende bruksverdi avhengig av tilstand og tilgjengelighet. Tre ploger er i dag utstilt i Karmsund folkemuseums landbruksutstilling, mens flere har vært utstilt på et tidligere tidspunkt. I utstillingssammenheng får disse plogene umiddelbart en stor formidlingsverdi, da de er tilgjengelige for et publikum. De tilhører også en redskapsgruppe med likhetstrekk på tvers av både tidsperioder og geografi. Dette gjør at blant annet mennesker fra andre kulturer kan oppleve gjenkjenning og at gjenstandene er meningsbærende for dem.
- På xxxx er plogene i hovedsak samlet inn for å være tilgjengelige og inngå i en formidlingssammenheng. De er plassert i en historisk gårdskontekst, men deres nåværende formidlingsverdi er usikker. Plogene blir ikke tatt fram til bruk, og har en lite synlig plassering.

Komparative kriterier

Proveniens

- Plogsamlingen har varierende proveniens. Mens deler av samlingen er godt dokumentert, er også deler av samlingen helt uten medfølgende opplysninger. Dette gjelder 16 ploger. Plogene på Tveit er ikke katalogisert, men innsamlingsskjemaene gir oss kunnskaper om en del av plogenes bruksteder og eierskap. Dette gjelder 17 ploger med følgende registreringsnummer: 15/1, 17/5, 27/2, 27/5, 27/9, 27/12, 28/3, 77/15, 113/-, 123/7, 133/3, 133/4, 133/5, 133/47, 145/1 og 170/8.

- Med unntak av 2 ploger er alle de eldre plogene katalogisert. 5 industrielt tilvirkede ploger er også katalogisert. Dette gjelder MHB.00108, MHB.05375, MHB.05505, MHB.05804 og MHB.06204.

- Det er knyttet mye informasjon til mange av de katalogiserte plogenes proveniens. Informasjon samlet inn ved aksesjon og brevveksling er kilder som gir følgende ploger spesielt god proveniens: MHB.02714, MHB.03490, MHB.03491, MHB.03690, MHB.05059, MHB.05164 og MHB.05611.

Sjeldenhet/representativitet

- Plogtyper som har vært typiske for regionen, men også andre steder i Norge, er særlig krokard og grindplog. Disse er godt representert i samlingen. I følge Møllerop finnes det to hovedtyper ard; krokard og bueard. Bueard er ikke representert i museets plogsamling. Ploger fra det nyere landbruket produsert hos Kverneland, Kyllingstad og Underhaug er også godt representert i samlingen. På Tveit har vi spesielt mange identiske ploger fra Kvernelands Fabrikker.

- Noen ploger skiller seg ut gjennom annerledes utforming. Dette gjelder arden MHB.05045 fra Vik i Sogn, som er mindre enn resten av krokardene, og med håndtak som er innfelt i åsen. Den chilenske arden MHB.05164 skiller seg ut gjennom brukssted, treslaget den er tilvirket av og at den er den eneste arden med treskjær. MHB.05505 er en eneste vekselplogen vi har i samlingen. Denne typen plog har ikke vært representativ for regionen, men vitner om eksperimentering for å få mer effektive ploger på 1800-tallet. MHB.01733 er en nyere ardvariant, som er det eneste eksemplaret av denne typen i museets samling. Den er imidlertid svært ødelagt.

Tilstand/helhet

- Så vidt vi kjenner til er delsamlingen komplett med hensyn til plogtyper som har vært i bruk i Nord-Rogaland fra 1700-tallet til 1900. Etter 1900 er det en stor variasjon i plogtyper. Det nyere landbruket er godt representert, men det vil ikke være mulig å få en komplett samling av ploger fra tiden etter 1900.
- Alle krokardene i samlingen er komplette bortsett fra 2 stykk. Dette gjelder: MHB.05054 og MHB.05164.
- Av hyppeplogene med to rette veltefjøler er MHB.02581, MHB.05611 og MHB.06116 komplette. MHB.02711 og MHB.05127 komplette eksemplarer av hyppeplogene med styrestang og dragstang satt vinkelrett på hverandre.
- Det er ingen komplette eksemplarer av grindplogene med rett veltefjøl i tre. Av grindplogene med vridd veltefjøl i tre finnes ett komplett eksemplar; MHB.03022. Det er tre komplette grindploger med vridd veltefjøl i jern; MHB.00109, MHB.02715 og MHB.06114. Av grindplogene er det særlig manglende kniv som gjør at de faller inn under betegnelsen ukomplett.
- Arden fra nyere tids landbruk, MHB.01733, er ikke komplett.
- I plogsamlingen er alle hestehakkene komplette, bortsett fra 27/12 på Tveit. Av andre redskaper med hyppefunksjon er alle komplette.
- Alle de fabrikkproduserte treplogene er komplette, bortsett fra MHB.05505. To av de katalogiserte fabrikkproduserte jernplogene er komplette; MHB.00108 og MHB.05375, mens MHB.05904 er ukomplett. Såplogene er komplette.
- Metallet på mye av plogsamlingen er rustet.

Underbyggelse av museets formål

(…) Plogsamlingen er en viktig del av museets formål. Det har vært samlet spesielt inn fra det eldre landbruket. Gjenåpningen av landbruksutstillingen i 2006 viser at dette fortsatt er et aktuelt emneområde for museet. Et av museets formål er også å dokumentere sentrale næringsveier i regionen, hvor landbruk da har utgjort et hovedgrunnlag for menneskene fram til 1900. To av plogene, MHB.05045 og MHB.05164, har opprinnelse i Sogn og Chile, og fyller slik sett ikke museets formål om å forvalte og formidle regionens historie (…)

9. Oppsummer verdivurderingen (significance statement)

- Trekk ut essensen av vurderingene gjort av samlingen
- Beskriver hvorfor og hvordan samlingen er av betydning
- Prioritering av noen objekter fremfor andre begrunnes i oppsummeringen
- Oppsummeringen skal kunne tåle å stå alene
- Grader objektene i samlingen

(…) Karmsund folkemuseums plogsamling er både omfangsrik og variert, med ploger tilknyttet henholdsvis det eldre og det nyere landbruket. Gjenstandene er videre delt inn i typer slik det har fremstått som hensiktsmessig. Hovedtypene i det eldre landbruket er ard, hyppeplog og grindplog. I det nyere landbruket har vi skilt mellom hestehakker med blant annet hyppefunksjon, andre redskaper med hyppefunksjon, fabrikkproduserte treploger og fabrikkproduserte metallploger (…)

(…) Plogsamlingen har stor historisk verdi. Den er en kilde til kunnskap om det eldre landbruket i regionen, samt teknologiske forbedringer (…), og til slutt overgangen til et mer moderne landbruk med tidlig maskinelle og fabrikkproduserte ploger. All kunnskapen som museet innehar om plogsamlingen er med på å øke dens historiske verdi. Dette åpner også for videre forskning på gjenstandsgruppen, slik at også kunnskap- og forskningsverdien kan vurderes som stor (…)

(…) Enkelte ploger skiller seg ut ved å ha spesielt god proveniens gjennom innhenting av informasjon ved innsamling og i ettertid. Til gjengjeld er også 16 ploger i samlingen helt uten opplysninger knyttet til seg. Plogene fra Tveit med registreringsnummer har noe informasjon knyttet til opprinnelse, men opplysningene er mangelfulle (…)

(…) Plogsamlingen inneholder ploger som er representative for både den eldre og den nyere jordbrukshistorien i regionen. Fra den eldre jordbrukshistorien er spesielt krokardene og grindplogene med deres varierende utviklingstrekk representative. De siste tiårene av 1800-tallet ble hyppeplogene tatt i bruk, og dette har museet flere gode eksemplarer av. Av nyere tids redskaper er plogene fra spesielt Kverneland og Kyllingstad representative (…)

(…) Av sjeldne plogtyper skiller to arder seg ut ved å ha opprinnelse andre steder enn i regionen. MHB.05045 er fra Sogn, mens MHB.05164 er fra Chile. Vi har også bare èn nyere tids ard, MHB.01733. Denne er imidlertid så ødelagt at det går ut over dens betydning. Vi har kun èn vekselplog, MHB.05505. De to førstnevnte underbygger imidlertid ikke museets formål.

(…)Mange av plogene er preget av tilstanden på magasinene, og er ikke komplette eller i god stand. Plogene på xxxx skiller seg ut ved å ikke være truet av videre betydelig forfall, mens forholdene på spesielt xxxx tærer på plogene. Plogene på de sistnevnte magasinene har også dårligst proveniens (…)

10. Beskriv anbefalte og gjennomførte handlinger

(…) Plogene på xxxx og xxxx bør flyttes opp fra betonggulv. Plogene og ardene på xxxx som ligger oppå hverandre på en hylle bør også få en bedre oppstilling. Plogene på xxxx bør fjernes fra jorda. Dersom de skal ha en fotsatt formidlingsverdi, bør de plasseres mer synlig og rustbehandles slik at de er i representabel stand. På xxxx bør også plogene få en skikkelig oppstilling (…) Det er lite informasjon knyttet til disse plogene, og avhending kan være et alternativ. Plogsamlingen på xxxx har dårlige oppbevaringsforhold, og det er lite eller ingen informasjon knyttet til deler av samlingen. Her finnes i tillegg mange eksemplarer av samme plogtyper, noe som kan gjøre det aktuelt å avhende deler av denne samlingen (…)

(…) Anbefalte handlinger er konkretisert i skjemaet «Skjema for anbefalte handlinger». Det anbefales at alle plogene på xxxx avhendes, grunnet dårlig proveniens og svært ugunstige oppbevaringsforhold. I tillegg dreier det seg ikke om plogtyper som tilfører samlingen noe nytt. Det anbefales også at plogene på xxxx skole vurderes avhendet, bortsett fra MHB.01733, da dette er den eneste arden som kan knyttes til det nyere landbruket. Når det gjelder samlingen på xxxx er det en anbefaling at hele samlingen avhendes, bortsett fra 8 ploger, som vil bidra til å gjøre samlingen mer variert og komplett med hensyn til typer. Disse 8 plogene bør vurderes innlemmet i samlingen og flyttes til bedre magasin (…)

Gjennomførte tiltak
(…) Det er laget en mappe i primus kalt «Ploger», hvor alle plogene som ligger i Primus er samlet. Alle har fått samme betegnelse: «Plog», og presisert betegnelse som passer hver enkelt gjenstand. Videre har de fått klassifikasjon, beskrivelse og emneord etter aktuell liste (…)

Prioritering av samlingene			**SKJEMA FOR ANBEFALTE TILTAK**					
Museum: Karmsund folkemuseum			ANBEFALTE TILTAK					
Samling: Redskaper og maskinger til tresking og								**Notater:**
Dato: 29.10.2012								
Lokalisering	**Museums-nummer**	**Rad i oversikts-skjema**	**Bør prioriteres**	**Bør flyttes til bedre magasin/spesialr**	**Forbedringer kan gjøres på eksisterende magasin, for eksempel oppstilling.**	**Bør innlemmes i samlingen (katalogiseres)**	**Kan vurderes avhendet**	
	MHB.00108				x		x	
	MHB.00109		x		x			
	MHB.00178		x		x			
	MHB.00190							
	MHB.00191				x			
	MHB.00295				x			
	MHB.00863							
	MHB.01579		x		x			
	MHB.01733		x		x			
	MHB.01770		x		x			
	MHB.01803							
	MHB.02123		x		x			
	MHB.02784				x			
	MHB.02290		x		x			
	MHB.02402		x		x			
	MHB.02428				x			
	MHB.02574				x		x	
	MHB.02581		x		x			
	MHB.02711		x		x		x	
	MHB.02712				x			
	MHB.02714		x		x			
	MHB.02715				x			
	MHB.02812				x			

Konklusjon:

Ressurskrevende? Kanskje, men bærekraftig og ressurssparende på lang sikt. Hvis resultatet blir at vi har mange ukatalogiserte ploger som er identiske med allerede katalogiserte ploger, og ploger som det finnes mange av i andre samlinger, kan et godt alternativ være avhending, framfor store investeringer i magasiner som vi i dag ikke har.